

SİNEMANIN TAŞRADA GELİŞİM SÜRECİ: KONYA'DA İLK SİNEMALAR VE GÖSTERİLEN FİLMLER (1910–1950)*

Hakan AYDIN**

ÖZET

İstanbul dışında ilk sinema salonu 1909'da İzmir'de açılır. Bunu Ankara ve Bursa'daki sinema salonları izlemiştir. Konya'da ilk sinema gösterimi, İzmir'de sinema salonunun açılmasından bir yıl sonra 1910 yılında, Amerikalı Misyoner Dr. Dat'ın özel hastanesinde “Hıristiyan Gençlik Teşkilatı” tarafından gerçekleştirilir. İlk sinema salonu ise bundan üç yıl sonra 1913'te, Sanayi Mektebi Sineması adıyla faaliyete geçirilir. Konya'nın ikinci sinema mekânı, esas olarak 1923'ten sonra Belediye mülkiyetinde sinemaya dönüştürülen Belediye Sineması'dır. Bu iki deneyim, 1938'de Belediye Sineması işletmecilerinden Tevfik Ceylani'nin Yeni Sinema'sı ile başlayan özel sinemacılığa güçlü bir arka plan oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Mektebi Sineması, Belediye Sineması, Tevfik Ceylani, Yeni Sinema.

ABSTRACT

The first movie theater outside of İstanbul opened in İzmir in 1909. Theater houses in Ankara and Bursa followed this. The year after the showing in İzmir, the first movie projection in Konya was performed by “The Young Christians Organisation” at the hospital of Dr. Dat, an American missionary. The first theater house went into operation three years later, in 1913 as the “Sanayi Mektebi Sineması-The Industrial School Cinema”. The second place of movie projection was the Municipality Cinema that was actually converted to a movie theater after 1923. This experience formed a sound background of private movie projection that was started by a former Municipality Cinema manager Tevfik Ceylani as the New Cinema in 1938.

Keywords: Industrial School Cinema, Municipality Cinema, Tevfik Ceylani, The New Cinema.

GİRİŞ

Sinema, Paris'te 22 Aralık 1895'teki ilk gösterimden bir yıl sonra Osmanlı Devleti'ne girmiştir (Scognamillo, 1998: 15–16). Bu hızlı giriş, yalnızca güzel sanatlara ilginin bir sonucu mudur? Sorunun cevabı ayrı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, Sultan II. Abdülhamit'in kızlarından Ayşe Osmanoğlu'nun anılarına dayanılarak, sinemanın Saray'a ilk kez 1896 sonlarında girdiği belirtilmektedir. Bu işe öncülük eden ise, her yıl Padişahın izniyle Fransa'ya gidip “Saray'a yenilikler getirmekte” olan Bertrand adlı Fransız bir hokkabazdır (Scognamillo, 1998: 16). Aynı yıl Fransız Pathé Film Kurumu'nun İstanbul'daki temsilcisi Sigmund Weinberg'in öncülüğünde, Beyoğlu'nda ilk halka açık film gösterileri yapılmış, gösterilen ilgi, 1908'de Türkiye'de ilk sinema olan Pathé Sineması'nın yapımıyla sonuçlanmıştır. Bunu Beyoğlu'nda yapılan “Palas Sineması”, Majik Sineması” vb. salonlar izler (Onaran, 1999: 11–12).

*Çalışma tamamlanmadan aramızdan ayrılan Galip YILDIRIM'ı rahmetle anar; katkıları için Albertina CEYLANI, Caner ARABACI, Salih GÜRAN ve Barış KILINÇ'a çok teşekkür ederim.

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

Osmanlı Devleti'nde ilk film yapımı, ülkenin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. “Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı” adlı 150 metrelik film (14 Kasım 1914), ilk Türk filmi olarak kabul edilmektedir. Savaş koşullarının etkisi, sinemanın kurumlaşmasında da görülür. Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı sıfatıyla ülke yönetimine egemen olan Enver Paşa, Merkez Ordu Sinema Dairesi'ni kurarak, Türk sinemasının sürekliliğini sağlamıştır. Enver Paşa, bu fikri 1915'te Almanya'ya yaptığı bir gezi sırasında edinir. Kurumun başına getirilen isim, Sigmund Weinberg'dir (Özön, 1968: 13). “Anafartalar Muharebesi'nde İtilaf Ordularının Püskürtülmesi” (1915), “Çanakkale Muharebeleri” (1916), “Alman İmparatorunun Çanakkale'yi Ziyareti” (1917) Merkez Ordu Sinema Dairesi'nce yapılan belge filmlerden bazılarıdır (Odabaş, 2006: 207). 1916'da sinema çalışmalarına başlayan ve yarı askerî kuruluş olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Merkez Ordu Sinema Dairesi ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin devrettiği sinema araçları ile 1919'da sinema çalışmalarına başlayan Malûl Gaziler Cemiyeti, TBMM orduları bünyesinde kurulan Ordu Film Alma Dairesi bu kapsamda değerlendirilebilecek diğer kuruluşlardır (Özön, 1968: 14; Odabaş, 2006: 207–208). Siyasal iktidarın sinemaya olan ilgisi, Cumhuriyetin ilânından sonra da devam etmiştir. Eğitici-öğretici amaçlarla kullanılmak istenen diğer araçlar arasında özel bir yere sahip olan sinema bu dönemde, “en önemli propaganda unsuru” olarak kabul edilmiştir. Benimsediği ilke ve reformları halk geneline yaygınlaştırmak isteyen siyasal iktidar için, 1930'lardan sonra görüntüye eklenen ses ile birlikte etkisi daha da artan sinema, önemli bir güçtür (Öztürk, 2005: 239).

Sinemanın taşradaki serüveni ise, 1909'da açılan ilk sinema salonu ile İzmir'de başlamıştır. Ankara ve Bursa'daki sinema salonları, yayılımın yeni adresleridir (Çakır, 1997: 44). Onaran, Birinci Dünya Savaşı'na gelinceye kadar İstanbul'dan başka Selanik ve İzmir gibi birkaç şehir dışında sinemanın tanınmadığını belirtir. Adı geçen şehirlerde ise birbiri ardına yeni sinema binaları yapılmaktadır (1999: 12). Cumhuriyetin ilk yıllarında (1924) İzmir'de sinema salonu sayısı 17'ye ulaşmıştır (Çakır, 1997: 44).

Bu çalışma, daha çok sinemanın Konya'daki geçmişine tanıklık eden yerel yazarların bıraktıkları anılara ve gazete koleksiyonlarına dayanarak, Konya'daki ilk sinema salonlarını ve gösterilen filmleri konu edinmektedir. Sinemanın Konya'daki gelişim sürecine ve bu sürecin doğasına odaklanan çalışma, 1909'daki sıçrayışın ardından, sinemanın taşra geneline yayılması, gelişimi ve halkın ilgisi ile ilgili araştırmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, 1910 yılında Amerikalı Misyoner Dr. Dat'ın özel hastanesinde “Hristiyan Gençlik Teşkilatı” tarafından gerçekleştirilen ilk gösterimden (Odabaşı, 1998: 177–178; 2001: 233), Demokrat Parti iktidarına kadar olan süreçte sinemanın Konya'daki gelişimi; Sanayi Mektebi Sineması, Belediye Sineması ve ilk özel sinema olan Yeni Sinema örneğinde incelenmiştir. Aynı dönemde Konya'da bazı kaynaklarda Askerî Sinema adıyla geçen ve halka açık olduğunu belirtilen Ordu Evi Sineması bulunmaktadır (Odabaşı, 2001: 233). Sural, söz konusu sinemanın bir süre sonra “ordunun ticaret yapamayacağı gerekçesiyle” halka kapatıldığını yazmaktadır (*Yeni Konya*, 6 Aralık 1975).

1. Sanayi Mektebi Sineması

1913’te faaliyete geçen Konya Sanayi Mektebi Sineması, Konya’da ilk sinema olarak bilinmektedir (Kışmır ve Es, *Yeni Konya*: 23 Mayıs 1962). Çapanoğlu, bu sinemanın, Ekrem Reşat Bey’in Sanayi Mektebi müdürlüğü döneminde faaliyete geçtiğini yazar (Çapanoğlu, 1967: 4986). Sinema salonu olarak Sanayi Mektebi’ne ait marangoz atölyesinin üstündeki salon kullanılmaktadır. İlk olarak, marangoz atölyesinde üretilen eşyanın sergilenmesi için yapılan salon, Sille taşından örülü alt bölümün aksine dışı tahta kaplı, beyaz badanalı kerpiç duvardan oluşmaktadır. Tahta panjurlu ve çift kanatlı 5–6 penceresi bulunan salonun zemini tahta döşemeli, gotik tarzda yapılmış çatısı, Marsilya kiremidi ile örtülüdür. Salonun tavan yüksekliği 6–7 metre, boyu 15–20 metre, genişliği ise 7 metre civarındadır. Tiyatro gösterileri için de kullanılan salonun ortasında makine dairesi, arka tarafında ve zeminden yüksekte 20 kişilik mevkileri bulunmaktadır. Bu mevkiler sonradan gece matinelерinde bayanlara tahsis edilecek, önde erkekler, arkada kadınlar oturacaklardır. Tahminen 250–300 kişilik olan salonda, halkın oturacağı bölüm arkalıksız sandalyelerden ibarettir. Mevki denilen bölüm, pahalı olduğu için rağbet azdır. Talebin çok olduğu yer tabureli olan bölümdür (Es, DN: 3408, 3411; Kışmır ve Es, *Yeni Konya*: 23–24 Mayıs 1962).

Sinemanın elektriği, okul binasının kuzeyinde bahçe içine yerleştirilmiş 110 voltluk küçük bir motor ve dinamosundan elde edilmektedir. Gürültülü çalışan motorun sesi, salondan duyulmaktadır. Sinemaya, okul girişi yakınında bulunan bilet kulübesinde bilet alınarak girilmektedir. Kadınlar gününde biletler, sinema salonunda herkes yerini aldıktan sonra, film başlamadan on beş dakika önce orta yaşın üzerinde bir bayan tarafından toplanmaktadır. Selçuk Es’in belirttiğine göre, bu görev genelde o dönemde biçki-dikiş yurdu sahibi Terzi Emine Hanım tarafından yerine getirilmektedir. Bilet ücretleri, 10–15 Kuruş arasında değişmektedir (Es, DN: 3408; 3411).

Pazar akşamları tatil edilen sinemada, bunun dışında her akşam film gösterimi yapılmaktadır. Haftada bir gün de gündüzleri kadınlar için ayrılmıştır. ve Celâlettin Kışmır ve Selçuk Es, ilk sinema filmi gösterildiğinde perdede bir kara trenin kendilerine doğru geldiğini gören seyircilerden bazılarının bayıldığını, bazılarının da korkup kaçtığını yazmaktadırlar. Sinemayı işletenler, bu kargaşayı önlemek için, filmi yarıda kesmiş ve halka aydınlatıcı bilgiler vermek zorunda kalmışlardır. Sinema afişlerinin yazsısı, Makinist Ziya Bey tarafından yazılmaktadır. Ziya Bey ayrıca, filmin anlaşılmasını sağlayacak bir Türkçe metni düz cam üzerine çini mürekkeple yazmakta gösterim sırasında film durdurulup camlardaki yazılar izleyicilere göstermektedir. Film bir süre oynatıldıktan sonra üzeri yazılmış camlardan biri gösterilmektedir: “10 dakika istirahat lütfen biletlerinizi kontrole hazırlayın.” Bir taraftan da bilet kontrolü yapılmaktadır (Es, DN: 3408, 341; Kışmır ve Es, *Yeni Konya*: 24 Mayıs 1962).

Sanayi Mektebi Sineması, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele boyunca önemli bir görevi yerine getirir: Millî hisleri uyandırma ve mücadeleye teşvik. Bunun için haftada iki gün gündüzleri film gösterimi ücretsizdir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı’nda, Almanların çeşitli cephelerde çektikleri savaş sahneleri ve

Çanakkale Savaşları gösterilirken, kendini tutamayarak ağlayan, dişlerini gıcırdatan haksız uğranılan malubiyet karşısında acı duyanlar çoğalmakta, halk galeyana gelmektedir. Seddülbahir, Kilitbahir mevkilerinde cereyan eden savaşlarda şehit düşenlerin cesetlerinin toplanışı, çukurlara gömülüşleri, alınan esir ve yaralılar ile elde edilen askerî malzeme ve cephanelerin sevkleri, bu amaçla uzun uzun ve ayrı sahneler halinde tekrarlanmaktadır. Film gösterilmeden önce toplanan halka, sahneye çıkan aydın bir genç, vatanın acıklı durumundan kısaca söz edip geçen harbin acı hatıralarını canlandıran filmde bahsederek halkın, millî hislerini galeyana getirmeye çalışır. Bundan sonra oldukça uzun süren film gösterimi başlamaktadır (Es, DN: 3411). Sinemanın, Millî Mücadele’de film şeridi ve mızıkta takımı aldığı kurum Gomon Sineması Şirketi’dir (BOA, 02/S/1338 (Hicrî)/27.10.1919, DN: 78, GN: 41, FK: DH.UMVM.). Aynı yıl, biletler, pul vergisinden muaf tutulmamıştır (BOA, 04/S/1338 (Hicrî)/29.10.1919, DN: 78, GN: 42, FK: DH.UMVM.).

Sanayi Mektebi Sineması’nın dönemin Konya gazetelerinde yayınlanan bazı ilânları şöyledir:

“Mekteb-i Sanayi Sineması’nın yeni filmleri geldi. Altı parçadan mürekkep olan program gayet güzel ve şâyân-ı temâşâdır. Bu akşam beylere, yarın gündüz hanımefendilere ve akşam yine beylere mahsustur. Program ber-vech-i âtidir:

1. **İsviçre’de Şimendiferle Seyahat** (Manzara)
2. **Bir Amerikalının Japonya’da Macerası** (Dört kısımlık büyük dram)
3. **Amcanın Sefirliği** (Gayet gülünçlü komedi)” (*Babalık*, 13 Nisan 1922).¹

“Şehr-i hâlin yirmi birinci Çarşamba günü ve Perşembe günleri akşamı erkeklere, Cuma günü gündüz hanımlara İstanbul’dan hususiyede celp edilen zengin beş programın birinci programı:

1. Tabîi ve renkli manzara: **Danimarka’nın Manzara-i Umûmiyesi**
2. Aşkî ve gayet cinaî büyük dram: **Esrarengiz İzler** (5 kısım)
3. Komedi: **İki Sadık Dost**

Hâmiş: Bu programdaki dram müteaddit cinayetleri, canînin suret-i derdestini gayet merak-âver sahnelerle tasvir ve irâe eder (gösterir). Roman meraklılarına tavsiye ederiz. Sinema alaturka saat ikide başlar” (*Babalık*, 21 Haziran 1922).²

Sanayi Mektebi Sineması/Yeni Program/**Kimyager**/Beş kısımlık büyük dram. İtalyanların muktedir sanatkârları tarafından temsil edilmiştir. Birçok esrarı ve harp sahnelerini irâe eder” (*Babalık*, 10 Temmuz 1922).

“Bu geceden itibaren iki gece beylere, Salı günü hanımlara millî sinema filmimizin muvaffakiyâtını gösteren ve her tarafta birçok alkışlara mazhar olan Türk şaheseri **Mediha Yahut Facia-i Aşk**/5 kısım/bu millî ve kıymetli programın temâşâsını muhterem halkımıza tavsiye etmeyi zâid addederiz” (*Babalık*, 3 Haziran 1923).

“Şehr-i hâlin yirmi ikinci Cuma günü öğleden sonra **Nobodi**’nin beşinci ve altıncı serileri hanımlara gösterilecektir. İhtar! Sinema alaturka altıda, alafranga

¹ Bkz: Ek-1

² Bkz: Ek-2.

bir buçukta muhakkak başlamış bulunacaktır. Fiyatlarda mühim tenzilat vardır” (*Babalık*, 21 Haziran 1923).

“**Maskeli Tayyareci**’nin ikinci serisi bu akşam ve yarın gece gösterilecektir. **Maskeli Tayyareci**’nin birinci ve ikinci serileri Cuma günü hanımlara irâe olunacaktır” (*Halk*, 9 Temmuz 1923).

Dünyanın serî, cinâî, polisiye filmleri arasında temayüz eden ve **Nobodi**’den daha ziyade şâyân-ı temâşâ olan 5 seri, 30 kısımlık **Maskeli Tayyareci** nâm müthiş dramın bu akşamdan itibaren birinci serisi, ilk altı kısmı irâe edilecektir (*Babalık*, 5 Temmuz 1923).

Aynı dönemde (1923) Sanayi Mektebi Sineması’nda gösterilen Muhsin Ertuğrul’un yönettiği Kurtuluş Savaşı destanının sinemaya uyarlanmış biçimi olan “Ateşten Gömlek” (Scognamillo, 1998: 58; Onaran, 1999: 28), Konya’da büyük yankı uyandırmıştır. Aralarında para toplayarak filme giden Konya Lisesi öğrencileri millî kıyafetlerini giyerek filmin bazı sahnelerini temsil ederler (Kışmir ve Es, *Yeni Konya*: 25 Mayıs 1962). Tiyatro gösterileri için de ideal bir mekân olan Sanayi Mektebi Sineması’nın ilânlarına 1923’ten sonra gazetelerde pek rastlanmaz. Konya’nın bu ilk sinemasının 1926–1927 yıllarında ömrünü tamamladığı belirtilmektedir (Kışmir ve Es, *Yeni Konya*: 23 Mayıs 1962).

2. Belediye Sineması

Sinema salonları arasında önemli bir yere sahip olan Belediye Sineması, Konya’da film gösteriminin ikinci tarihi mekânıdır. Bu salon, 1910’da aslında tiyatro gösterileri için, yanı başında faaliyet gösteren Rum Okulunun uygulama sahnesi olarak yaptırılmıştır (Odabaşı, 2001: 233). 1917’den sonra, Vali Muammer Bey’in teşvik ve himayesi ile “millî, içtimaî piyeslerin temsili” için tamir edilip elektrikleştirilerek Gökalp Tiyatrosu adıyla faaliyete geçer. İlk gösteri, Mithat Cemal Bey’in “Kemal” adlı piyesidir (*Türk Sözü*, 18–28 Haziran 1917). Kışmir ve Es, 1962 itibarıyla 40 yaşının üzerinde olanların Belediye Sineması’nı Gökalp Tiyatrosu adıyla bildiklerini yazmaktadırlar. Gökalp Tiyatrosu adıyla iki seneye yakın faaliyet gösteren salonda aynı zamanda film gösterimi de yapılmaktadır. Yankı uyandıran filmlerden biri “Eva’nın Mesut Günü” (1918) adını taşımaktadır (Kışmir ve Es, *Yeni Konya*: 23 Mayıs 1962). Millî Mücadele boyunca askerî amaçlı kullanılan salon, 1923’ten sonra Belediyenin mülkiyetinde tekrar sinemaya dönüştürülmüştür (Kışmir ve Es, *Yeni Konya*: 26–27 Mayıs 1962; Odabaşı, 1998: 179).

İlk kiracısı, Mümin Usta adında bir tatlıcıdır. Sinema, o yıllarda sık sık tiyatro kumpanyalarına da ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle “ünü İstanbul’a kadar yayılan Komik Tatar Osman Efendi’nin programları” büyük ilgi görmektedir. 1925 yılında tekrar tamir gören sinemayı, bu kez Ağazade Zühtü Bey kiralamıştır. Belediye Sineması, Zühtü Bey döneminde “altın devrini” yaşar (Kışmir ve Es, *Yeni Konya*: 26–27 Mayıs 1962). Selçuk Es’in belirttiğine göre 1926 Eylül’ü başında küçük bir yangın tehlikesi geçiren sinema, 5 Eylül 1926 tarihinde “Esir Melike” filmi ile tekrar halkın hizmetine açılır (Doğan, 2005: 59–60).

Mahmut Sural, Belediye Sineması hakkında özellikle de sinemanın duyuru yöntemiyle ilgili ilginç bilgiler vermektedir:

“Yıkılan Belediye Sineması çok şeyler görmüş. Ünlü aktörlerden Raşit Rıza’lar, Muhsin Ertuğrullar, Atıf Kaptanlar bu sinemanın sahnelerinde çok güzel ve kaliteli oyunlar çıkarmış, Konyalıların bedî zevklerini tatmin etmişlerdir. Bunlardan başka Hafız İhsan’ın Ankara Opereti, Kemal Sahir tiyatroları, yabancı sirk cambazları, hokkabazlar, illüzyonistler görmüştür bu sinema binası. Bu sinemanın bir de propaganda usulü vardı ki ayrı bir hikâyedir bu da... İbrahim Efendi, Belediye Sineması’nın reklâmını yapardı. Şimdi uslu uslu oturan bu ihtiyar, gençliğinde çok dinamik, hazır cevap, şakacı bir genç adamdı. Okul kara tahtalarına benzeyen ve üstüne tiyatro ve ya film afiş ve resimleri yapıştırılmış olan tahtayı omuzlar ve elindeki çanı, çan çan öttürerek filmin veya tiyatronun nitelik ve niceliğini bağıra bağıra anlatır; sinemaya, tiyatroya müşteri toplardı. İşini o kadar becerikli bir biçimde yapardı ki ister istemez meraklanırdı (meraklanılırdı). Ama İbrahim Efendi’nin cevabı her zaman hazırды... Bir başka propaganda veya reklâm usulü ise sinema kapısının önünde uygulanırdı. Birkaç bando enstrümanıyyla bir davul, sinema kapısının önünde kantolar yapar, çoluk çocuk bu kanto şarkılarını merakla izlerlerdi. “Othello” ile “Bir Kavuk Devrildi” ve “Aynaroz Kadısı” oyunlarını ben bu sinemada seyretmişim. Anıları taptaze olarak hafızamda saklıdır” (Sural, *Yeni Konya*: 6 Aralık 1975).

Belediye Sineması, Sural’ın anlattığı bu propaganda yönteminin dışında halkın sinemaya olan ilgisini canlı tutabilmek için haftada iki kez “büyük ikramiyeler”in verildiği piyangolar da düzenlemektedir (*Babalık*, 4 Mart 1927). Alâeddin Tepesi eteklerinde bulunan sinema, sessiz ve sesli film dönemlerinde uzun yıllar Konya’nın “eğlenme ve öğrenme ihtiyacını” karşılamıştır. Sinema binası, geniş bir salon, iki katlı yirmi dört loca ve en üstte de bir paradiden oluşmaktadır. Seçkin bir seyirci kitlesine sahip sinemada, gösterilen filmler de özenle seçilmektedir (*Sural, Yeni Konya*: 6 Aralık 1975). Zühtü Bey’den sonra sinema, Tevfik Ceylani, Naim Özkoç, Şevket Yıldırım gibi yerel işletmeciler tarafından kiralanmıştır (*Sural, Yeni Konya*: 6 Aralık 1975; Kişmir ve Es, *Yeni Konya*: 27 Mayıs 1962). Sinemanın 1947 yılında bir anlaşmazlık nedeniyle 6 ay civarında kapalı kalması izleyici tepkisine neden olur. 16 Eylül 1947 tarihli *Selçuk*’ta “Konya Tek Sinemalı mı Kalacak?” başlığı altında yayınlanan bir okuyucu mektubunun konuyla ilgili bölümü şöyledir:

“Geçen kış iki sinema işlerken oturacak yer bulamadık, bu yıl eğer tek sinemaya kalırsak sinema bileti karaborsası doğacak. Aynı zamanda tek sinema olunca rekabet mevzubahis olamayacağından her gelen filmi seyretmek mecburiyetinde kalacağız. Havalara soğudu. Yazlık sinemaların tadı kalmadı. Parti mi işletecek, müstecire mi verilecek, ne yapılacaksa yapılsın. Altı aydır boş bekleyen Belediye Sineması’nın icarına ihtiyaç yok muydu acaba?”

Bu mektuba gazetenin cevabı ise şöyledir:

“Sinema binasının esaslı tamiri yapılacağından boşaltıldığı ve yakında tamir ettirilerek faydalanılacağı öğrenilmiştir.”

Bu okuyucu mektubundan sinemanın, kiralama yöntemi dışında CHP tarafından da (muhtemelen Konya Halkevi faaliyetleri için) işletildiği anlaşılmaktadır. Bu durum aşağıda belirtileceği üzere sinemanın okuyucu mektubundan bir yıl sonra yayınlanan ilânlarında da görülmektedir. Konya’nın sanat ve kültür hayatına canlılık getiren Belediye Sineması, Şevket Yıldırım’ın işletmeciliği döneminde 1955 yılında oğlu Galip Yıldırım’ın belirttiğine göre siyasî nedenlerden dolayı tamamen yanmıştır. Galip Yıldırım, Belediye Sineması’nın yanmasının, Yıldırım ailesini oldukça üzdüğünü belirtmiştir. Sineması yanan Şevket Yıldırım, sonradan İstanbul’a taşınarak Bağcılar semtinde tuğla-kiremit imali ile uğraşır. 1973 yılında vefat eden Şevket Yıldırım, sinema işletmeciliğini, kendisinden sonra oğlu Galip Yıldırım’a devretmiştir. Sinemacılığa ilk adımını 1951’de babası tarafından işletilmeye başlanan Belediye Sineması’nda atan Galip Yıldırım, sonradan “Sinemacılar Kralı” olarak anılacaktır.³

Sinemanın Konya gazetelerinde yayınlanan bazı ilânları şöyledir:

“Belediye Sineması’nda/**Masist Ölüme Karşı**/Gayet hicranlı bir filmidir. Pazar günü akşamından itibaren gösterilecektir. Erbab-ı merakın herhalde görmelerini tavsiye ederiz” (*Babalık*, 19 Eylül 1926).

“Sinema meraklılarına müjde/Alâeddin Tepesi’nde Belediye Sineması’nda **Denizler Ejderi**/Şecaatini dünyaya saçan ve Türk tarihinde pek büyük iz bırakan denizler hâkimi Barbaros Hayrettin’in filmi önümüzdeki hafta Cumartesi gününden itibaren göstereceğiz. Ecdadının o büyük kuvvetini görmeyi arzu edenlere Belediye Sineması, müjdesini veriyor. Herhalde gelip görmelisiniz” (*Babalık*, 8 Teşrin-i Evvel 1926).⁴

“Sinema meraklılarına müjde/Alâeddin Tepesi’nde Belediye Sineması’nda Cumartesi akşamından itibaren beş büyük kısım “**Karşı Karşıya**” müthiş cinaî sergüzeşt filmi gösterilecektir. Ayrıca iki kısım da kahkahalı komik gösterilecektir. Pek yakında “Tayyare İle Devr-i Âlem” (*Babalık*, 17 Teşrin-i Evvel 1926).

“Şan Konseri/Ankara Devlet Konservatuvarı Öğretmenlerinden Muazzez Gökmen tarafından/Piyanist Mithat Akaltan’ın İştiraki ile/6–7 Haziran günleri saat 22’de (Belediye) Halk Sineması’nda/Biletler Halkevi ve Halk Sineması’ndan tedarik edilir. Halkevi” (*Akyokuş*, 4 Haziran 1948).

Aşağıda Belediye Sineması’nda çeşitli tarihlerde gösterilen filmler, film hakkında açıklayıcı bilgiler içeren kısa metinlerle birlikte verilmiştir:

“**Şeref Yolunda**/hissî, aşkın neticesini gösterir heyecanlı bir filmidir” (*Babalık*, 21 Teşrin-i Evvel 1926), “**Kahkaha Kralı Şarlo**/10 büyük kısım hepsi bir defada gösterilecektir” (*Babalık*, 4 Teşrin-i Sani 1926), “**Kanlı Meydan**/mümessili Rudolf Valentino” (*Babalık*, 28 Kanun-ı Evvel 1926), “**İssiz Ada**/cinaî sergüzeşt Amerikan filmidir” (*Babalık*, 28 Şubat 1927), “**Ezan Sesi**/6 muazzam kısım, komik ve ayrıca manzara” (*Babalık*, 13 Mart 1927),

³Galip Yıldırım ile görüşme, Konya, 11.05.2005.

⁴Bkz: Ek-3

“**Kontes Monte Karlo**/6 büyük kısım, ilaveten bir de komik”⁵ (*Babalık*, 16 Mart 1927), “**Kuyruklu Yıldız**/sesli-sözlü-şarkılı film” (*Babalık*, 3 Kanun-ı Evvel 1931), “**Yalan**/mümessili Emil Yanings”⁶ (*Babalık*, 5 Kanun-ı Evvel 1931), “**Aşk Valsi**/sesli-sözlü-şarkılı film” (*Babalık*, 8 Kanun-ı Evvel 1931), “**Vatan Borcu**”/İngilizce, “**Atom Bombasının Sırrı**”/ İngilizce, “**Mrs. Parkington**”/İngilizce, “**Dehşet Kulesi**”/Türkçe, “**Savrulan Kılıçlar**”/Türkçe, “**Dans İhalesi**”/Türkçe⁷ (*Akyokuş*, 3–12 Mayıs 1948).

3. Özel Sinemacılığa Geçiş: Tevfik Ceylani ve Yeni Sinema

Cumhuriyet Konya’sının ilginç tiplerinden biri olan Tevfik Ceylani, 1890 yılında doğar.⁸ I. Dünya Savaşı yıllarında Konya’ya gelip yerleşmiştir. Bir süre sarraflık yapmış, ardından Kurtuluş Savaşı dönemi ve Cumhuriyetin ilânından sonra Konya’da 18 yıl rakı üretmiştir (Es, *Yeni Konya*: 23 Eylül 1974). Rakı üretimi işi kârlı olmalı ki, 1928’de önceki imalat ve satışla yetinmeyerek Larende semtinde yeni bir fabrika açar. Bu fabrika devlet tarafından da desteklenmektedir. Genel Müdürlüğün verdiği plana göre yapılmıştır. Konuyla ilgili *Babalık*’ta çıkan haber şöyledir: “Müskirat âmillerinden Ceylani Bey tarafından Larende semtinde Müdüriyet-i Umûmiye’nin verdiği plana tevfikan ve müceddeden asrî ve fennî bir müskirat fabrikası inşa ettirilmiş ve resm-i küşadının icrası derdest bulunmuştur” (Arabacı, 1999: 217).

Ceylani’nin yükselişi daha sonra da devam eder. Oda tarafından önce 3. Sınıfa 1933 başında alınan kararla da I. Sınıfa yükseltilir. En üst sınıfları, bu dönemde bankalar ve içki fabrikaları işgal etmektedir. Fakat Ceylani, I. Sınıfa yükselişine itiraz eder. İtirazla yetinmemiş gerek gazete yoluyla gerekse İktisat Vekâleti’ne dilekçe vererek haksızlık yapıldığını bildirmiştir. Oda, “bu yaygara ve dolaylı tehdit” karşısında yalnızca, bugünün ticarî durumunu ilgilendiren bilgi istemekle yetinmiştir. Ceylani, Oda tarafından kendisine sorulan sorulara kaçamak yollu cevaplar verir. Üstelik “Oda’nın şahsiyet-i maneviyesine tecavüz” eder. Yaşananlar Oda’nın kararını değiştirmemesine neden olmuştur. Tevfik Ceylani’nin rahatsızlığı, I. Sınıfa yükselmenin vergi ve abone ücreti gibi ek külfetler getirmesinden kaynaklanmaktadır. Oda’ya yaptığı ikinci başvuruda, sınıfının indirilmesine gerekçe olarak Belediye Sineması’ndaki ortaklıktan vazgeçmesini gösterir. Ancak gelecek yıl başvurması tavsiye edilmiştir (Arabacı, 1999: 218–219).

Bu karardan Ceylani’nin, müskiratçılığın dışında başka bir iş daha yaptığı anlaşılmaktadır: Sinemacılık. Belediye Sineması ortaklığından ayrılmıştır. Ama bundan sonra sinemacılığı ile ünlenecektir (Arabacı, 1999: 219). İçki üretimi devlet tekeline alınca, Ceylani sinemacılığa yönelmiştir. Sinemacılık alanındaki deneyimi, bir dönem işletmeciliğini yaptığı Belediye Sineması’na dayanmaktadır. Yeni Sinema 1938 yılında bu deneyimin bir sonucu olarak inşa edilmiştir (Es,

⁵ Bkz: Ek-4.

⁶ Bkz: Ek-5.

⁷ Bkz: Ek-6.

⁸ Albertina Ceylani ile görüşme, Konya, 05.08.2005.

Yeni Konya: 23 Eylül 1974). Orduevi Sineması’nın terk edildiği, Belediye Sineması kapalı kaldığı dönemde 60 bin nüfuslu Konya’nın sinema ihtiyacını Ceylani’nin 500 kişilik Yeni Sinema’sı karşılamaktadır (*Selçuk*, 16 Eylül 1947; Es, *Yeni Konya*: 23 Eylül 1974).

Ceylani, sinemacılığın yanında siyasetle de ilgilenmektedir. CHP ve Belediye Meclisi’nin üyelerindedir. 1947 seçimlerinde çoğunlukla, Konya Sanayi ve Ticaret Odası İdare Meclisi Başkanlığı’na getirilmiştir. Başkanlığı 1960’a kadar sürer (Arabacı, 1999: 219). Ceylani’nin sinema işletmeciliği uzun yıllar, tahminen vefatına kadar faaliyet gösteren Yeni Sinema’dan sonra 750 kişilik Ferah Sineması ve Yazlık Ceylani Sineması ile devam etmiştir. Albertina Ceylani’nin belirttiğine göre genelde yerli filmler oynatan Yeni Sinema halka, yabancı film ağırlıklı Ferah Sineması ise seçkin kesime hitap etmektedir. Şeker hastalığı nedeniyle 40 yaşından sonra gözleri görmeyen bu ilk özel sinema işletmecisi, 1977 yılında 87 yaşında hayata veda eder.⁹

Yeni Sinema’da gösterilen bazı filmler şunlardır:

“**Yayla Kartalı**” (*Selçuk*, 19 Ocak 1946)¹⁰, “**Hint Serenadı**”/Türkçe sözlü ve şarkıları Müzeyyen Senar tarafından okunan, **Ateş Destroyer**/yeni harbin en hakiki deniz savaşlarından” (*Selçuk*, 11 Ocak 1947), “**Bir Banyo Hadisesi** ve **Deniz Ateşler İçinde**/yakında **Deniz Kraliçesi**”/Türkçe ve renkli” (*Selçuk*, 22 Ocak 1947), “Yeni Sinema’da senenin en muazzam filmi/**Şeyh Ahmed’in İntikamı**”/Türkçe, Sözlü-Türkçe-Şarkılı, Geceleri Balkon Numaralıdır. Saat 19,30’da” (*Selçuk*, 7 Şubat 1947)¹¹, “**Su Perileri**”/Tamamen renkli/Bütün dünyada bu film kadar rağbet gören bir film saha yapılamadı” (*Babalık*, 10 Şubat 1948).

Onaran, II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye’ye filmlerin Mısır yoluyla getirildiğini belirtir. Bu arada Mısır, kendi filmlerini de Türkiye’ye daha geniş ölçüde sokma fırsatını bulmuştur. Sadettin Kaynak’ın besteleri ve Münir Nurettin Selçuk ile Müzeyyen Senar’ın sesleriyle Türkçe müzikli ve Türkçe dublajlı olarak gösterilen bu filmleri halk tutmaktadır (1999: 30). Yeni Sinema’nın ilânlarından II. Dünya Savaşı sonrasında bu durumun sürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Galip Yıldırım, o dönemde Konya sinemalarında Mısır filmlerinin revaçta olduğunu belirtmektedir:

“Ana Hakkı” isimli bir filmin 45 gün oynadığını bilirim. Mısır filmleri genellikle Türkçe sözlü olarak dublaj yapılırdı. Film şarkıları da Türkçe sözlüydü. Bu şarkıların bestelerini Hafız Saadettin Kaynak yapardı.”¹²

SONUÇ

Konya’da ilk sinema gösterimi, 1910 yılında Amerikalı bir misyonerin özel hastanesinde gerçekleşse de sinema salonunun faaliyete geçmesi 1913 yılını bulmuştur. Sinemanın İstanbul dışına İzmir’de 1909’da açılan sinema salonları

⁹Albertina Ceylani ile görüşme, Konya, 05.08.2005.

¹⁰ Bkz: Ek-7.

¹¹ Bkz: Ek-8.

¹² Galip Yıldırım ile görüşme, Konya, 11.05.2005.

ile yayılmaya başladığı düşünüldüğünde bu girişin 4 yıl aradan sonra gerçekleştiği görülmektedir. 1913 yılında Sanayi Mektebi bünyesinde faaliyete geçen Sanayi Mektebi Sineması, Konya Sinemacılığı için bir okul olmuştur. İlk olarak Sanayi Mektebi'nin marangoz atölyesinde üretilen eşyanın sergilenmesi için kullanılan bu salon, film gösterimi dışında tiyatro gösterileri ve müsamereler için de kullanılmaktadır. Sinemanın, en işlevsel olduğu dönemin Millî Mücadele yılları olduğunu söylemek mümkündür. O dönem Konya basını gibi Sanayi Mektebi Sineması da ücretsiz gösterilen propaganda içerikli filmlerle millî duyguları harekete geçirerek halkı Millî Mücadeleye teşvik etme konusunda önemli rol oynamıştır.

Gökalp Tiyatrosu adını taşıdığı dönemde zaman zaman film gösterimine ev sahipliği yapsa da Konya'nın ikinci sinema mekânı olan Belediye Sineması'nın tam anlamıyla faaliyete geçmesi Cumhuriyet dönemine rastlar. Sessiz ve Sesli sinema dönemlerine tanıklık eden bu sinema, uzun yıllar özel işletmecilerinin elinde Konya'nın eğlenme ihtiyacını karşılamıştır. Sanayi Mektebi Sineması ile birlikte bu iki deneyim, özel sinema işletmeciliği için de verimli bir evredir. 1938'de Yeni Sinema'yı inşa ettiren Tevfik Ceylani'nin sinemacılık tecrübesi, Belediye Sineması'nı işlettiği döneme dayanır. Sonradan "Sinemacılar Kralı" olarak anılacak olan Galip Yıldırım, sinemacılığa 1951 yılında babası tarafından işletilmeye başlanan Belediye Sineması'nda başlamıştır. Bu salonların Konyalı izleyiciyle buluşturduğu sesli ya da sessiz birçok filmin, şehrin kültürel dokusunu nasıl etkilediği daha kapsamlı bir incelemenin konusudur. Gazete ilânlarında da görüldüğü üzere, yabancı filmlerin ağırlığı bu konuda fikir üretmeye yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Belgeler:

BOA, 02/S/1338 (Hicrî)/27.10.1919, DN: 78, GN: 41, FK: DH.UMVM.
BOA, 04/S/1338 (Hicrî)/29.10.1919, DN: 78, GN: 42, FK: DH.UMVM.

Sürelî Yayınlar:

Akyokuş, 3 Mayıs–4 Haziran 1948.
Babalık, 13 Haziran 1922–10 Şubat 1948.
Halk, 9 Temmuz 1923.
Selçuk, 19 Ocak 1946–16 Eylül 1947.
Türk Sözü, 18–28 Haziran 1917.

Kitap ve Makaleler:

ARABACI Caner, 1999, *Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882–1999*, Konya Ticaret Odası Yayını, Konya.
ÇAKIR Hamza, 1997, 1920'lerde "Taşrada Sinema Hayatı" *Toplumsal Tarih*, C: 8, S: 48, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
ÇAPANOĞLU M. Süleyman, 1967, "Ekrem Reşad Bey", *İstanbul Ansiklopedisi*, C: 9, S: 125, Reşat Ekrem Koçu (Hz.), Koçu Yayınları, İstanbul.

Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya’da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910–1950)

DOĞAN M. Sabri, 2005, “Millî Mücadele Günlerinde ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Konya Sinemaları” *Yeni İpek Yolu Dergisi*, Nisan-2005, S: 206, KTO Yayını, Konya.

ES Selçuk, “İlk Defa Konya’da Sinema ve Filmler”, Koyunoğlu Müzesi, DN: 3411, Konya.

ES Selçuk, “Sanayi Mektebi Sineması”, Koyunoğlu Müzesi, DN: 3408, Konya.

ES Selçuk, “Alâeddin Tepesi Tiyatrosu (Belediye Sineması)”, Koyunoğlu Müzesi, DN: 3411, Konya.

ES Selçuk, 1974, “Konya Ansiklopedisi”, *Yeni Konya*: 23 Eylül 1974.

KIŞMİR Celâlettin ve ES Selçuk, 1962, “Yarım Asır Öncesi Konya” *Yeni Konya*: 23–27 Mayıs 1962, Konya.

ODABAŞ Battal, 2006, “Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belge(sel) Film ve Kurtuluş Savaşı Filmleri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S: 24, İstanbul.

ODABAŞI A. Sefa, 1998, *20. Yüzyıl Başlarında Konya’nın Görünümü*, İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Konya.

ODABAŞI A. Sefa, 2001, “Geçmişin Konya Sinemaları”, *CÖNK Konya Yazıları*, Fasikül: 31, 22 Ağustos 2001, Konya.

ONARAN Âlim Şerif, 1999, *Türk Sineması I. Cilt*, Kitle Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK Serdar, 2005, *Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset*, Elips Kitap, Ankara.

ÖZÖN Nijat, 1968, *Türk Sineması Kronolojisi (1895–1966)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

SCOGNAMİLLO Giovanni, 1998, *Türk Sinema Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

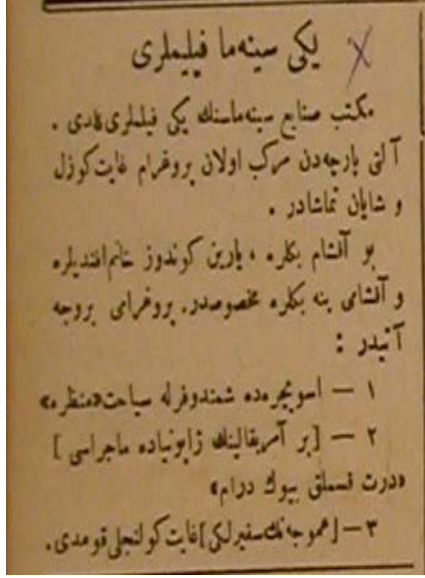
SURAL Mahmut, 1975, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, *Yeni Konya*: 6 Aralık 1975.

Kaynak Kişiler:

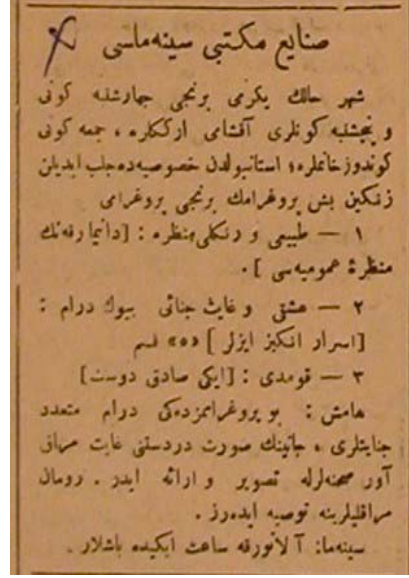
Galip Yıldırım, 11.05.2005 Tarihli Görüşme.

Albertina Ceylani, 05.08.2005 Tarihli Görüşme.

EKLER

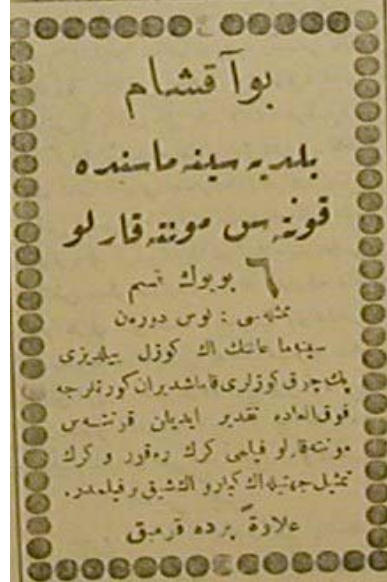
Ek 1. Sanayi Mektebi Sineması:
Yeni Sinema Filmleri.
Babalık, 13 Nisan 1922.

Ek 2. Sanayi Mektebi Sineması'nda
Esrarengiz İşler.
Babalık, 21 Haziran 1922.

Ek 3. Belediye Sineması'nda
Denizler Ejderi.
Babalık, 8 Teşrin-i Evvel 1926.

Ek 4. Belediye Sineması'nda
Kontes Monte Karlo.
Babalık, 16 Mart 1927.

Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya'da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910–1950)

Ek 5. Belediye Sineması'nda *Yalan*, *Babalık*, 5 Kanun-ı Evvel 1931.

Ek 6. Belediye Halk Sineması'nın bir ilânı.
Akyokus, 12 Mayıs 1948.

Ek 7. Yeni Sinema'da *Yayla Kartalı*.
Selçuk, 19 Ocak 1946.

Hakan AYDIN

Ek 8. Yeni Sinema'da **Şeyh Ahmed'in İntikamı**.
Selçuk, 7 Şubat 1947.